

Universiteit Utrecht

DE WEG NAAR HET SUMATRAVERDRAG

*DE INVLOED VAN HET SUMATRAVERDRAG VAN 1871 OP DE POSITIE VAN NEDERLAND IN
HET STATENSYSTEEM AAN HET EINDE VAN DE NEGENTIENDE EEUW*

Naam: Joost Joris Marten van der Biezen

Studentnummer: 3809145

Cursus: Onderzoeksseminar III A (GE3V14052), Bachelorscriptie

Docent: Erik Swart

Inleverdatum: 31-12-2015

Aantal woorden: 7.655

INHOUDSOPGAVE

Inleiding.....	2
H1: De internationale orde in de negentiende eeuw.....	6
H2: De Brits-Nederlandse relatie tussen 1813 en 1871	12
H3: Brits-Nederlandse verdragen over Sumatra in de negentiende eeuw.....	17
Conclusie	25
Literatuurlijst:	27
Primaire Bronnen:.....	29

Het Nederlands grondgebied in Zuidoost Azië was volgens Joseph Luns (1911-2002), later de minister van Buitenlandse Zaken, een belangrijk facet in de Nederlandse internationale diplomatie. Dit stelde hij in 1949 in zijn correspondentie met de leider van de Katholieke Volkspartij Carl Romme. Luns kon zich dan ook niet voorstellen dat Nederland een rol zou spelen op internationaal gebied zonder een aanzienlijk buiten-Europees grondgebied. Volgens hem waren de Nederlandse gebieden in het Caribisch gebied en Suriname niet voldoende en daarom moest Nederlandse soevereiniteit in Nederlands-Indië behouden blijven.¹ Nederlands-Indië zou symbool hebben gestaan voor Nederland als een koloniale macht en als een middelgrote mogendheid in het wereldsysteem van voor de Tweede Wereldoorlog. Was deze veronderstelde status echter wel legitiem? Was Nederland wel een mogendheid die zich door sterk te handelen het Nederlands-Indische gebied had toegeëigend? Was het prestige dat Nederland hierdoor verwierf wel terecht? Dit zijn achterliggende vragen die van belang zijn bij deze scriptie. Deze scriptie onderzoekt op welke manier Nederland de noordelijke punt van Nederlands-Indië, namelijk Atjeh, bemachtigd heeft en wat de gevolgen hiervan waren voor de Nederlandse positie in het internationale statensysteem.

Vanaf 1816 waren Groot-Brittannië en Nederland de enige Europese mogendheden in Zuidoost-Azië. Om conflicten in de regio te voorkomen waren de Britten en de Nederlanders in 1824 tot het Verdrag van Londen gekomen om er de invloedssferen te verdelen. Dit was belangrijk vanwege de strategische ligging van de Straat van Malakka. Het belang ervan werd nog eens extra vergroot door het openen van het Suezkanaal in 1869. Daardoor was de zeevaartroute naar Azië vele malen korter geworden en groeide de zeevaart rondom de Straat van Malakka significant.² Hierdoor nam de Nederlandse interesse in Atjeh toe. In het Verdrag van Londen was echter de onafhankelijkheid van Atjeh gegarandeerd.³ Daar zou in 1871 verandering in komen met het Sumatrabesluit.

In 1870 en 1871 onderhandelden Groot-Brittannië en Nederland over vier verdragen, waarvan zij er drie ratificeerden. Dit waren het Siak-, Recruitment-,

¹ A. Kersten, *Luns, een politieke biografie* (Amsterdam 2010) 74.

² E.B. Kielstra, *De vestiging van het Nederlandsche gezag in den Indischen Archipel* (Haarlem 1920) 154.

³ M.C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1300* (Londen 1993) 143.

Goudkust- en het Sumatra-verdrag. Oorspronkelijk zouden er maar drie verdragen zijn, maar het onverwachte verwerpen van het Siakverdrag door de Nederlandse Tweede Kamer leidde tot nieuwe onderhandelingen met Groot-Brittannië met het Sumatraverdrag als uitkomst.⁴

Het Sumatraverdrag was een losstaand verdrag dat bestond uit een viertal artikelen. Ten eerste werd hierin afgesproken dat Groot-Brittannië afzag van bezwaren tegen de uitbereiding van het Nederlandse grondgebied op Sumatra. Effectief betekende dit dat Nederland de mogelijkheid kreeg voor de annexatie van Atjeh. In het tweede artikel werd vastgelegd dat de Britse handel op Sumatra, inclusief het Siakgebied, dezelfde rechten kreeg als de Nederlandse handel. Hierbij moesten de Britse onderdanen zich op Nederlands grondgebied wel houden aan het Nederlands recht. Verder werd er specifiek afgesproken dat er geen verandering kwam in het bestaande onderscheid in wetten en rechten voor mensen van Westerse en Oosterse herkomst. Tot slot werd er overeengekomen dat het verdrag zo spoedig mogelijk geratificeerd diende te worden door beide parlementen.⁵

Het Sumatraverdrag is op 2 november 1871 ondertekend door de Britse speciale gezant Edward Alfred John Harris (1808-1888) en de Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken, Joseph Hendrik Alfred baron Gericke van Herwijnen (1814-1899), en van Koloniën, Pieter Philip van Bosse (1809-1879).⁶

Het verdrag heeft grote invloed gehad op de geschiedenis van Nederland en Nederlands-Indië. Daarom onderzoekt deze scriptie hoe het tot stand is gekomen en wat dit voor de Nederlandse geschiedenis betekende. De centrale vraag in dit onderzoek is daarom wat de totstandkoming van het Sumatraverdrag in 1871 betekende voor de positie van Nederland in het statensysteem aan het einde van de negentiende eeuw.

Om dit te kunnen beantwoorden is deze scriptie ingedeeld in een drietal deelvragen. Deze vragen worden in aparte hoofdstukken beantwoord. Hierin worden de drie niveaus van de internationale betrekkingen gevolgd. In dit model van de internationale betrekkingen is het hoogste niveau het internationale statensysteem, het middelste

⁴ L.J.P.J. Jeekel, *Het Sumatratractaat* (Leiden 1881) 66.

⁵ Kamerstuk Tweede Kamer 1871-1872, Kamerstuk 71, Ordernummer 4, *Tractaat tusschen Nederland en Groot-Brittannië betreffende Sumatra*. (Geraadpleegd via www.statengeneraaldigitaal.nl)

⁶ Kamerstuk 71, Ordernummer 4.

niveau is het nationale niveau en daaronder staat het individuele niveau.⁷ In het eerste hoofdstuk wordt de internationale situatie in aanloop naar 1871 belicht om op die manier duidelijk te maken hoe de verhoudingen tussen de verschillende westerse mogendheden lagen tijdens de onderhandelingen over het Sumatraverdrag. Daarom wordt in het eerste hoofdstuk onderzocht op welke manier het Eurocentrische wereldsysteem in aanloop naar 1871 in elkaar stak.

Wanneer deze vraag beantwoord is, kan er worden gekeken naar het nationale niveau. Na de Napoleontische oorlogen was in 1815 het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden ontstaan als een bufferstaat tegen Frankrijk. Dit kwam grotendeels doordat de Britten hierop hadden aangedrongen. De relatie tussen Groot-Brittannië en Nederland in de negentiende eeuw was een bijzondere relatie. Het is van belang om dit te bestuderen wanneer er onderzoek wordt gedaan naar de positie van Nederland in het statensysteem in 1871. Daarom wordt in het tweede hoofdstuk de relatie tussen Nederland en Groot-Brittannië tussen 1813 en 1871 onderzocht.

Het derde hoofdstuk is gericht op het onderste niveau van het model van de internationale betrekkingen. Dit is het individuele niveau waarin onderzocht wordt hoeveel invloed bepaalde individuen hadden in een specifieke casus. In dit hoofdstuk wordt het diplomatieke proces bij de totstandkoming van het Sumatraverdrag in 1871 onderzocht. Dit wordt gedaan door primair brononderzoek te combineren met secundaire literatuur. Daarnaast wordt hier, aan de hand van deze casus en de eerste twee hoofdstukken, geanalyseerd wat het Sumatraverdrag betekende voor de Nederlandse positie in het statensysteem. Er wordt bepaald of en waarom de Nederlandse diplomatieke missie een succes was. Daarbij wordt er gekeken of het verdrag het resultaat was van sterke Nederlandse diplomatie of dat het juist een geopolitiek besluit van Groot-Brittannië was waaruit Nederland veel voordeel heeft gehaald.

De bevindingen worden in de conclusie naast elkaar gezet en uiteengezet wat het Sumatraverdrag zegt over de positie van Nederland in het statensysteem aan het einde van de negentiende eeuw.

⁷ R. Jackson en G. Sørensen, *Introduction to International Relations. Theories and Approaches* (vijfde druk; Oxford 2013) 257.

Het meest uitgebreide geschiedwerk dat er geschreven is over het Sumatraververdrag is *The Contest for North Sumatra* van Anthony Reid. Hierin geeft Reid een beschrijving van de achtergrond en totstandkoming van het verdrag. Verder is er uitgebreid onderzoek gedaan naar Brits-Nederlandse verhoudingen in boeken als *Unspoken Allies, Anglo-Dutch Relations since 1780* van Nigel Ashton en Duco Hellema en *Geschiedenis van de handelspolitieke betrekkingen tussen Nederland en Engeland in de negentiende eeuw (1814-1872)* van August de Vries.⁸ Deze scriptie combineert de Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen met een specifieke casus en analyseert dit om de Nederlandse positie aan het einde van de negentiende eeuw als koloniale mogendheid in een nieuwe perspectief te stellen.

Dit onderzoek is relevant omdat het de internationale positie van Nederland in de late negentiende eeuw in een ander daglicht plaatst. Nederland presenteerde zich vanaf 1830 als een middelgrote mogendheid.⁹ Dit was voornamelijk gebaseerd op het bezit van koloniale gebieden. Wanneer deze koloniën echter verkregen zijn als onderdeel van Brits geopolitiek beleid aan het einde van de negentiende eeuw zou er geconcludeerd kunnen worden dat Nederland haar status als middelgrote mogendheid in belangrijke mate heeft overschat. Precies om deze reden is het van belang om de invloed van de Nederlandse diplomatieke missie in aanloop naar het Sumatraververdrag te onderzoeken.

⁸ A.J.S. Reid, *The contest for North-Sumatra. Atjeh, the Netherlands and Britain 1858-1898* (Londen 1969). N. Ashton en D Hellema (red.), *Unspoken Allies. Anglo-Dutch Relations Since 1780* (Amsterdam 2001). A. de Vries, *Geschiedenis van de handelspolitieke betrekkingen tussen Nederland en Engeland in de negentiende eeuw (1814-1872)* (Den Haag 1931).

⁹ B. de Graaff en D. Hellema (red.), *Instrumenten van buitenlandse politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam 2007) 19.

In dit hoofdstuk staat het bovenste analyseniveau van de internationale betrekkingen, het internationale systeem, centraal. Het internationale systeem van de negentiende eeuw wordt uitgelicht om een duidelijk beeld te schetsen van de verhoudingen tussen de verschillende Europese mogendheden tussen 1814 en 1871. In deze periode was de nasleep van de Napoleontische tijd nog sterk merkbaar en er vonden een aantal zeer belangrijke ontwikkelingen plaats zoals de opkomst en ondergang van het Concert van Europa en het ontstaan van Italië en Duitsland. Deze zaken hadden grote gevolgen voor de verhoudingen in Europa en daarmee ook voor Nederland. Daarom is het voor deze scriptie van belang om in dit eerste hoofdstuk deze verhoudingen te analyseren voordat er gekeken kan worden naar de positie van Nederland in dit systeem.

Om te onderzoeken hoe dit systeem in elkaar stak worden een aantal specifieke ontwikkelingen van de negentiende eeuw belicht. Aan de hand hiervan worden omwentelingen in de Europese machtsbalans aangetoond. Eerst wordt er gekeken naar de negentiende eeuw als een eeuw van diplomatie en vervolgens als een eeuw van imperialisme.

Een eeuw van diplomatie

De basis voor de negentiende eeuw als eeuw van de diplomatie werd gelegd tijdens het Congres van Wenen in 1814 en 1815. Hier spraken de grote mogendheden, naast de vredesonderhandelingen als afsluiting van de Napoleontische oorlogen, over langdurige vrede en stabiliteit in Europa.¹⁰ Dat blijkt uit de afspraak tussen de grote mogendheden, Rusland, Groot-Brittannië, Pruisen en Oostenrijk, om louter als collectief te handelen ten opzichte van Frankrijk.¹¹ In deze afspraak lag de basis voor wat later het Concert van Europa zou gaan heten.

Tijdens het Congres van Wenen werden er nog een aantal van deze afspraken gemaakt. Zo ontstonden bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, de

¹⁰ C.J. Bartlett, *Peace, War and the European Powers 1814-1914* (Londen 1996) 8.

¹¹ F.R. Bridge en R. Bullen, *The Great Powers and the European State System 1814-1914* (Harlow, VK 2005) 23.

Duitse Bond en een neutrale Zwitserse federatie.¹² Wat duidelijk werd uit het Congres van Wenen was dat er een nieuw internationaal systeem was ontstaan waarin de eerder genoemde mogendheden bepaalden wat er in Europa gebeurde. Hierin was een duidelijk onderscheid ontstaan tussen mogendheden en non-mogendheden, dat wil zeggen dat voormalige mogendheden als Spanje en Portugal nog nauwelijks invloed konden uitoefenen.

Na het Congres van Wenen zou dit systeem van de grote mogendheden in de negentiende eeuw een leidend principe blijven. De grote mogendheden waren zich hiervan zeer bewust en zagen het systeem als de mogelijkheid om de vrede in Europa te behouden.¹³ Dit Concert van Europa bestond in eerste instantie uit Rusland, Groot-Brittannië, Pruisen en Oostenrijk tot dat Frankrijk in 1818, wederom, werd geaccepteerd als grote Europese mogendheid.¹⁴ Frankrijk werd bij het Concert van Europa betrokken vanwege de angst dat een mogelijke Frans-Russische alliantie de gevormde Europese machtsbalans zou verstoren.¹⁵ De grote mogendheden zagen door de Napoleontische tijd in dat een militaire machtsbalans nodig was om de stabiliteit in Europa te garanderen.¹⁶ Karakteristiek voor dit systeem waren de hiërarchische verhoudingen tussen de grote mogendheden. De sterkste mogendheden waren Groot-Brittannië en Rusland, daaronder stonden Frankrijk en Oostenrijk en de kleinste van de grote mogendheden was Pruisen.¹⁷ Vanaf 1818 waren het deze vijf grote mogendheden die internationale vraagstukken en problemen gezamenlijk en door middel van diplomatie oplosten.

De machtsbalans zorgde voor een grote mate van stabiliteit in de negentiende eeuw. Dit betekent echter niet dat er in deze periode helemaal geen onrust of oorlog was in Europa. Door het systeem bleven conflicten echter beperkt en werden deze grotendeels diplomatiek opgelost. Voorbeelden van dergelijke conflicten zijn de opstanden in Spanje, Napels en Piëmont-Sardinië in 1821, de Griekse opstand van 1821 tot 1825, de

¹² P.W. Schroeder, 'International politics, peace, and war, 1815-1914' in: T.C.W. Blanning (red.), *The nineteenth century. Europe 1789-1914* (Oxford 2000) 158- 209, 161.

¹³ A. Oslander, *The States System of Europe, 1640-1990. Peacemaking and the Conditions of International Stability* (Oxford 2003) 186-7.

¹⁴ Bartlett, *Peace*, 17.

¹⁵ Bridge, *The Great Powers*, 41.

¹⁶ M. Abbenhuis, *An Age of Neutrals. Great Power Politics, 1815-1914* (Cambridge 2014) 40.

¹⁷ D.M. Goldfrank, *The origins of the Crimean War* (Londen 1994) 36.

revoluties in de Spaanse en Portugese kolonies en de revoluties in 1830.¹⁸ Deze conflicten werden door coalities van de grote mogendheden de kop in gedrukt waardoor het statensysteem behouden bleef.

Hoe het proces van het Concert van Europa in zijn werk ging komt goed naar voren in de Belgische Revolutie van 1830. Het was onbetwist dat koning Willem I (1772-1843) de rechtmatige koning was van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en daarmee dus ook van de zuidelijke Nederlanden. De Centraal-, en Oost-Europese mogendheden, Rusland, Pruisen en Oostenrijk, gaven voornamelijk diplomatieke steun aan koning Willem I. Zij kwamen echter niet overeen om tot collectieve actie te komen. Daarop reageerde Frankrijk door non-interventie van alle mogendheden te opperen. Groot-Brittannië, dat vooral geen conflict met Frankrijk wenste, was het hiermee eens en stelde tijdens de Conferentie van Londen een document op waarin zowel Frankrijk als Groot-Brittannië de onafhankelijkheid en neutraliteit van België erkenden.¹⁹ Na hevig protest accepteerde Nederland dit, negen jaar na de conferentie, en waren de Europese grenzen op een diplomatieke manier en door het systeem van congressen en overleggen aangepast.²⁰

Toch ontstond er in de jaren '30 van de negentiende eeuw frictie tussen de grote mogendheden. Sinds dit decennium vonden er op steeds meer plaatsen in Europa nationalistische opstanden plaats die voornamelijk door de autoritaire regeringen van Oostenrijk en Rusland hardhandig werden onderdrukt. Dit zorgde in steeds grotere mate voor onrust in Europa en deze onrust vormde de aanleiding voor het revolutiejaar 1848.²¹ Frankrijk stond nog steeds bekend als de sterkste militaire mogendheid op het continent. Toen daar in 1848 de Tweede Franse Republiek werd uitgeroepen ontstond er veel onrust in Europa. Dit vanwege de militaire macht en expansiedrift die Frankrijk had in de Napoleontische tijd.²² Dit was een belangrijke oorzaak voor frictie tussen de grote mogendheden. Deze frictie kwam verder doordat Groot-Brittannië zich, vanwege druk uit de binnenlandse politiek, meer begon terug te trekken uit de continentale politiek en zich grotendeels terugtrok uit het congressysteem.²³

¹⁸ Schroeder, 'International politics', 162.

¹⁹ R. Albrecht-Carrié, *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna* (New York 1958) 33-34.

²⁰ Albrecht-Carrié, *Diplomatic History*, 35.

²¹ Schroeder, 'International politics', 165.

²² Albrecht-Carrié, *Diplomatic History*, 68.

²³ J. Lowe, *The Concert of Europe. International Relations 1814-70* (Londen 1991) 47-9.

Deze onrust kwam tot een uitbarsting in de Krimoorlog (1853-1856). De Krimoorlog was het eerste gewapende conflict tussen de grote Europese mogendheden sinds 1815 en ging tussen Rusland enerzijds en Frankrijk, Groot-Brittannië en Piëmont-Sardinië anderzijds. Deze oorlog had grote gevolgen voor de diplomatieke geschiedenis van Europa. Voor het eerst sinds 1815 werden conflicten tussen de grote mogendheden beslecht met militaire macht in plaats van met diplomatie. Onder historici wordt bediscussieerd of de Krimoorlog plaats vond doordat het Concert van Europa faalde of dat het Concert gefaald had omdat de Krimoorlog plaatsvond.²⁴ Ondanks deze discussie was het resultaat in ieder geval duidelijk, want door de Krimoorlog ontstond er een periode waarin er geen sprake was van een werkend Concert van Europa. Daardoor waren er een korte periode meerdere conflicten tussen de grote mogendheden zoals de Italiaanse unificatieoorlog (1859-1860), de Oostenrijk-Pruisische oorlog (1866) en de Frans-Pruisische oorlog (1870-1871).²⁵

De gevolgen van deze oorlogen waren enorm. Dit kwam doordat Pruisen tweemaal achter elkaar een mogendheid versloeg die hoger in de hiërarchie stond. Eerst werd Oostenrijk verslagen in een oorlog die niet meer dan zeven weken duurde en werd tevens uit de Duitse Bond gezet. Bovendien annexeerde Pruisen Sleeswijk-Holstein. Deze twee gebeurtenissen waren bijzonder omdat ten eerste de hiërarchie tussen de grote mogendheden was opgeschud en ten tweede omdat Pruisen aantoonde dat het bereid was om andermans grondgebied te annexeren. Vier jaar na de Oostenrijk-Pruisische oorlog kwam het tot een conflict tussen Frankrijk en Pruisen. Frankrijk gold nog steeds als de sterkste militaire macht op het continent, maar toen ook zij door het Pruisische leger verslagen werden in 1870 veranderde dit opnieuw de hiërarchie in het Europees statensysteem.²⁶

Deze conflicten waren processen in de vorming van twee nieuwe aanzienlijke staten in Europa, namelijk Italië in 1861 en Duitsland in 1871. Het ontstaan van deze twee nieuwe mogendheden kon gebeuren doordat er zwakte was in het internationale systeem. Na de Krimoorlog verzandden Rusland en Oostenrijk in een wederzijds wantrouwen en heerste er een isolationistisch sentiment in Groot-Brittannië. De Duitse

²⁴ P.W. Schroeder, *Austria, Great-Britain, and the Crimean War. The Destruction of the European Concert* (Ithaca 1972) 407. N. Rich, *Why the Crimean War? A Cautionary Tale* (Hanover 1958) 204-5.

²⁵ Schroeder, 'International politics', 172, 178 & 180.

²⁶ Bridge, *The Great Powers*, 176.

staat werd tegen het eind van de Frans-Pruisische oorlog op 18 januari 1871 gevormd in Versailles en had een belangrijk gevolg voor de Europese machtsbalans.²⁷ Op het Europees continent was nu niet langer Frankrijk maar Duitsland de leidende mogendheid.²⁸ Deze verandering in de Europese machtsbalans werd ook door Groot-Brittannië opgemerkt en de leider van de Britse oppositie stelde in 1871 zelfs dat hierdoor de machtsbalans totaal vernietigd was.²⁹

Imperialisme in de negentiende eeuw

Naast de eeuw van diplomatie staat de negentiende eeuw ook bekend als de eeuw van het imperialisme. Hiermee wordt vooral het modern imperialisme dat vanaf 1870 op gang kwam bedoeld. Doordat tussen 1815 en 1870 koloniale kwesties voor de Europese staten nauwelijks de aandacht trokken wordt deze periode, in tegenstelling tot de periode vanaf 1870, vaak de periode van koloniale stilstand genoemd.³⁰ Dit kwam mede doordat een aantal koloniale mogendheden die vanaf 1870 een rol zouden gaan spelen nog niet bestonden. Naast het ontstaan van België (1830), Italië (1861) en Duitsland (1871) verkeerden de Verenigde Staten in een burgeroorlog tussen 1861 en 1865. Oude koloniale machten als Spanje en Portugal zagen hun rol verminderen doordat hun koloniën in Zuid-Amerika zich vrij hadden gevochten tijdens en als gevolg van de Napoleontische oorlogen.³¹ Hierdoor was Groot-Brittannië duidelijk de sterkste koloniale macht geworden. Tussen 1815 en 1870 verplaatste het koloniale speelveld zich van Noord- en Zuid-Amerika, dat toen al vrijwel volledig onafhankelijk was, naar Afrika en Azië. Hierin was het echter vrijwel uitsluitend Groot-Brittannië dat zich enigszins uitbreidde.

Hoewel Groot-Brittannië de grootste koloniale macht in de wereld was, werd er in het binnenlandse discours veel kritiek op het koloniale beleid geuit. De opkomst van het liberalisme in Groot-Brittannië had in de achttiende eeuw al geleid tot schrijvers als Adam Smith (1723-1790) die zich in zijn werk *Wealth of Nations* (1776) zeer kritisch uitliet over koloniaal beleid. Het mercantilistische beleid dat vaak met het koloniaal

²⁷ Albrecht-Carrié, *Diplomatic History*, 141.

²⁸ Bartlett, *Peace*, 98.

²⁹ T.F.X. Noble (red.), *Western Civilization. Beyond Boundaries, Sixth Edition* (Boston 2011) 625.

³⁰ H.L. Wesseling, *Europa's koloniale eeuw. De koloniale rijken in de negentiende eeuw, 1815-1919* (Amsterdam 2003) 99.

³¹ Wesseling, *Europa's koloniale eeuw*, 26-7.

beleid gepaard ging strookte niet met een van de kernwaarden van het economisch liberalisme, namelijk vrijhandel.³²

Zoals gesteld kwam er rond 1870 verandering in de status quo. Naast veranderingen in het Europees statensysteem, speelde ook de opening van het Suezkanaal in 1869 hierin een significante rol. Hierdoor werd de zeeroute naar Azië significant korter en rendabeler. Daarnaast hadden technologische ontwikkelingen, zoals het stoomschip, ervoor gezorgd dat het transcontinentaal reizen vele malen sneller ging. Dit had als gevolg dat Europa in nog grotere mate en frequentie in contact kwam te staan met de rest van de wereld.³³

De negentiende eeuw stond bekend als de eeuw van de diplomatie. Er was binnen dit systeem echter continu angst dat de machtsbalans zou worden veranderd of verstoord. Dit gebeurde dan ook omstreeks 1870 door de opkomst van twee nieuwe grote mogendheden in Europa, Italië en Duitsland. Niet langer Frankrijk maar Duitsland was de sterkste continentale mogendheid. Hierdoor zag het Europees statensysteem er in 1871 significant anders uit dan aan het begin van de eeuw. Deze nieuw ontstane mogendheden zouden zich ook gaan mengen in op het imperiale speelveld. Mede door het openen van het Suezkanaal in 1869, waren er voor veel Europese mogendheden nieuwe mogelijkheden ontstaan om zich in Afrika en Azië te mengen.

³² A.G. Hopkins, 'Overseas expansion, imperialism, and empire, 1815-1914' in: T.C.W. Blanning (red.), *The nineteenth century. Europe 1789-1914* (Oxford 2000) 210-240, 220.

³³ Hopkins, 'Overseas expansion', 225-6.

In dit hoofdstuk staat het middelste niveau van het systeem van de internationale betrekkingen centraal. Dit is het statelijk niveau en hier wordt de relatie tussen Nederland en Groot-Brittannië in de negentiende eeuw onderzocht. In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe het statensysteem zich in de negentiende eeuw ontwikkelde tot een systeem waarin de grote mogendheden op een grotendeels diplomatieke manier de ontwikkelingen in Europa bepaalden. Groot-Brittannië was een van deze grote mogendheden. Tijdens de Napoleontische oorlogen, waarin uiteindelijk Rusland, Groot-Brittannië, Pruisen en Oostenrijk een alliantie vormden tegen Frankrijk, bleek dat Groot-Brittannië een van de sterkste mogendheden was op militair, maritiem en financieel gebied. Ondanks deze overmacht streefde de Britse minister van Buitenlandse Zaken lord Castlereagh (1769-1822) in 1815 naar een vredig en stabiel Europees continent.³⁴ Groot-Brittannië was namelijk gebaat bij rust en vrede in Europa, omdat dit de handel ten goede kwam.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden dat tijdens het Congres van Wenen ontstond behoorde echter niet tot deze grote mogendheden. Deze nieuw ontstane staat was voornamelijk bedoeld als bufferstaat tegen Frankrijk en moest dienen als middel om de machtsbalans op het Europees continent te behouden. Daarbij werd de creatie van dit land voornamelijk gewenst door Groot-Brittannië.³⁵ Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zou ten eerste als bufferstaat meer militair tegengewicht kunnen bieden tegen Frankrijk en ten tweede was het een landingsplek voor de Britten mocht er aldaar weer onrust ontstaan. De verhouding tussen de Nederlanden en Groot-Brittannië, haar natuurlijkste bondgenoot, in de negentiende eeuw was daardoor bijzonder en daarom staat in dit hoofdstuk de relatie tussen deze twee landen tussen 1813 en 1871 centraal.

Eerst wordt de periode tussen 1813 en 1839 belicht en daarna wordt de verhouding van de twee staten in aanloop naar 1871 uiteengezet. In beide tijdvakken wordt in het bijzonder de ontwikkeling van het buitenlands beleid van Nederland onderzocht.

³⁴ Bartlett, *Peace*, 7.

³⁵ Abbenhuis, *Age of Neutrals*, 45.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden

Het tijdvak tussen 1813 en 1839 was in te delen in twee verschillende periodes. De eerste periode stond in het teken van Nederland als volgzame bondgenoot, terwijl de tweede periode juist in het teken stond van Nederland als een ambitieuze, onafhankelijke bondgenoot. De eerste periode begon toen Stadhouders Willem V (1748-1806) in 1795 de Kew-brieven schreef. Hierin droeg hij de Nederlandse koloniën op zich open te stellen voor de Britten om te voorkomen dat deze gebieden in Franse handen zouden komen.³⁶ De stadhouder verwachtte dat deze gebieden na de Franse tijd weer terug zouden keren onder Nederlandse zeggenschap. Behalve in de Kaapkolonie en op het eiland Ceylon, restaureerde Groot-Brittannië inderdaad het Nederlandse gezag in haar koloniën.

Het overdragen van de koloniale gebieden aan Nederland was onderdeel van een bijzondere relatie tussen Groot-Brittannië en Nederland. Hoewel sommige invloedrijke Britten zeer kritisch waren op het Nederlandse gezag in Zuidoost Azië, was de relatie tussen hen ook hier bijzonder. Beide partijen erkenden dit. Enerzijds noemde de Britse ambassadeur in Nederland dit in 1824 toen hij beide landen de 'exclusive Lords of the East' noemde.³⁷ Anderzijds werd dit in Nederland erkend doordat Groot-Brittannië Nederlands natuurlijkste bondgenoot werd genoemd.³⁸ Dit bondgenootschap was voor beide partijen een logisch en voordelig verbond.

De Brits-Nederlandse relatie was ook binnen Europa van bijzondere aard. Dit blijkt uit het feit dat er een Britse ambassadeur permanent in Nederland verbleef. Een ambassadeurspost bij een kleinere mogendheid was in deze periode zeer zeldzaam. Dat dit bijzonder was blijkt verder uit het feit dat Groot-Brittannië in Pruisen in dezelfde periode louter werd vertegenwoordigd door een gezant.³⁹

Koning Willem I wenste echter meer autonomie in het eigen beleid en een relatie met de Britten waarin hij hen alleen wat betreft de grote lijnen van de internationale politiek

³⁶J. van Goor, 'The Colonial Factor in Anglo-Dutch Relations, 1780-1820' in: N. Ashton en D. Hellema (red.), *Unspoken Allies. Anglo-Dutch Relations Since 1780* (Amsterdam 2001) 24.

³⁷J. de Moor, 'A very unpleasant relationship', in: G.J.A. Raven & N.A.M. Rodger, *Navies and Armies. The Anglo-Dutch relationship in War and Peace 1688-1988* (Edinburgh 1990) 49-69, 57. N.C.F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa 1813-1831* (Groningen 1985) 195.

³⁸N.C.F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa 1813-1831* (Groningen 1985) 1.

³⁹Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 4.

hoefde te volgen.⁴⁰ Dit was dan ook de start van de tweede periode waarin Nederland zich meer ging profileren als een onafhankelijke bondgenoot. Waar Nederland zich in de jaren vlak na het Congres van Wenen gedroeg als een trouwe en volgzame bondgenoot, veranderde dit in de jaren 1820.

Dat de Nederlandse regering meer een eigen beleid ging voeren kwam bijvoorbeeld naar voren in het besluit om invoertarieven te heffen op de Rijn. Dit was een heikel punt doordat op het Congres van Wenen was afgesproken dat er vrije vaart diende te zijn op internationale rivieren.⁴¹ Vanzelfsprekend zou dit de handel van Groot-Brittannië met de Duitse gebieden in gevaar brengen en daarom poogden de Britten om Nederland ervan te overtuigen af te zien van dit tariefbeleid. Toen deze poging faalde besloten de Britten om het te bespreken bij het volgende congres van de grote mogendheden. Hiermee werden de gebruikelijke bilaterale conventies gepasseerd, waardoor de vertrouwensrelatie tussen Groot-Brittannië en Nederland werd geschaad.⁴²

Het omslagpunt in de relatie tussen Groot-Brittannië en Nederland was de Belgische Revolutie in 1830. Hoewel Willem I zwak en afwachtend reageerde op de opstand in de zuidelijke Nederlanden, verwachtte hij dat de Britten zouden instaan voor het behoud van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Toen de Britten zich echter schaarden achter het plan van Frankrijk, om non-interventie te propageren, werd dit in Nederland als verraad ervaren.⁴³ 'Dat "onze natuurlijkste bondgenoot" het toen zo pijnlijk liet afweten, was dan ook meteen het einde van de "special relationship" aldus historicus Niek van Sas.⁴⁴ Hoewel het einde van deze speciale relatie lijkt te berusten op een specifiek breekpunt, was de relatie al langere tijd op zijn retour. Willem I koesterde openlijk de ambitie om toe te treden tot de orde van grote mogendheden en trachtte daarom om in de relatie met Groot-Brittannië op gelijkere voet te komen.⁴⁵ Hier kwam met de afscheiding en onafhankelijkheid van België echter een abrupt einde aan.

⁴⁰ Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 201.

⁴¹ Ibidem, 205.

⁴² Ibidem, 206-7.

⁴³ D.A. Hellema, *Dutch foreign Policy. The role of the Netherlands in World politics* (Dordrecht 2007) 31.

⁴⁴ Van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot*, 25.

⁴⁵ Ibidem, 354.

De situatie omstreeks 1870

Waar er over de periode tot 1839 veel geschreven is over de relatie tussen het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en Groot-Brittannië, lijkt er een gat te vallen in de periode van 1839 en 1870. Zoals in het eerste hoofdstuk werd beschreven is dit een periode van koloniale stilstand, maar ook de periode van conflicten tussen de grote mogendheden in Europa. Dat er over deze periode van de Brits-Nederlandse relatie weinig is geschreven heeft dan ook een drietal oorzaken. Ten eerste had Nederland zich in deze periode enigszins teruggetrokken uit de Europese politiek. Daarnaast waren de grote mogendheden voornamelijk met elkaar bezig. Tot slot werd de relatie tussen Groot-Brittannië en Nederland pas weer van belang door de opkomst van nieuwe mogendheden op het koloniaal speelveld.

Vanaf 1840 moest Nederland haar militaire onmacht erkennen en de regering besloot van de nood een deugd te maken. Nederland ging publiekelijk een neutraal buitenlands beleid voeren. Dit ging gepaard met een progressiever vrijhandelsbeleid. Gedurende de conflicten binnen het Europees statensysteem halverwege de negentiende eeuw lukt het Nederland om haar neutraliteitsbeleid voort te zetten terwijl het vrijhandelsbeleid onverstoord bleef.⁴⁶ Voorbeelden van dit vrijhandelsbeleid waren het opheffen van tarief barrières op de Rijn en in Nederlands-Indië.⁴⁷ Het vrijhandelsbeleid past ook in de liberale ideeën die in de negentiende eeuw opkwamen.

Het besef dat neutraliteit de best mogelijke optie was kwam voort uit twee gedachten. Enerzijds zou een verbond met een continentale mogendheid tegen de Britten hoogstwaarschijnlijk de koloniën in gevaar zou brengen. Anderzijds zou een verbond met de Britten niet sterk genoeg zijn om het Nederlands grondgebied in Europa te beschermen. Om dit neutrale beleid succesvol te kunnen uitvoeren was een sterk Corps Diplomatique absoluut noodzakelijk.⁴⁸

De conflicten die zich afspeelden in Europa halverwege de negentiende eeuw waren ook van invloed op de relatie tussen Groot-Brittannië en Nederland. Groot-Brittannië was als grote mogendheid bij een aantal van deze conflicten betrokken in tegenstelling

⁴⁶ Hellema, *Dutch foreign Policy*, 34-5.

⁴⁷ Ibidem, 32.

⁴⁸ A. Vandenbosch, *Dutch Foreign Policy Since 1815. A Study in Small Power Politics* (Den Haag 1959) 2. De Moor, 'A very unpleasant relationship', 61.

tot Nederland dat zich uiteraard afzijdig hield. Zoals besproken in het eerste hoofdstuk veranderden door deze conflicten de machtsbalans in Europa.

Een ander gevolg van deze conflicten was het ontstaan van staten als Italië en Duitsland. Deze en andere staten zouden rondom 1870 een actievere rol gaan spelen op het koloniale speelveld. Dat blijkt bijvoorbeeld toen Duitsland zich leek te mengen in het gebied rondom Malakka. Deze kwestie werd behandeld in een brief van toenmalig minister van Buitenlandse Zaken T.M. Roest van Limburg (1806-1887) aan de gezant in Londen op 4 juli 1870. Er werd geschreven over het ontstaan van een Duitse kolonie in de buurt van Nederlands-Indië en op welke manier dit aan de Britten bekend moest worden gemaakt. Dit omdat men vond dat in deze kwestie het Nederlands en het Brits belang hetzelfde was. Hoewel later bleek dat er geen Duitse kolonie was toont het toch de angst voor de inmenging van de nieuw ontstane Europese mogendheden.⁴⁹ Hierdoor was de positie van de Britten en Nederlanders als 'exclusive Lords of the East' niet langer vanzelfsprekend. Dit was dan ook een van de redenen dat Groot-Brittannië en Nederland rondom 1870 opnieuw gingen samenwerken in aanloop naar het Sumatraverdrag van 1871.

De relatie tussen Nederland en Groot-Brittannië in de negentiende eeuw is in verschillende periodes in te delen. In de begindagen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden handelde Nederland als een loyale en onderdanige bondgenoot jegens de Britten. Dit veranderde toen Koning Willem I besloot dat Nederland zich meer moest gaan onderscheiden en moest pogen toe te treden tot de orde der grote mogendheden. Toen dit volledig onmogelijk werd door de Belgische Revolutie en de daaropvolgende Belgische onafhankelijkheid, trok Nederland zich terug van het Europese speelveld. Nederland ging een neutraal beleid voeren gekoppeld met een beleid gericht op vrijhandel. Hierdoor was een actief Nederlands buitenlands beleid niet noodzakelijk en daardoor veranderde de relatie met Groot-Brittannië in de tweede helft van de negentiende eeuw significant. De relatie tussen deze twee staten intensiverde echter weer rondom 1870.

⁴⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Gezantschap [later Ambassade] in Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949) [standplaats Londen], nummer toegang 2.05.44, inventarisnummer 194. *Ingekomen en minuten van uitgaande brieven betreffende de houding van Engeland tegenover vestiging van Pruisen op het eiland Tiomang en Tinggi nabij de oostkust van Malakka, 1870*, brief 4-07-1870.

HOOFDSTUK 3: BRITS-NEDERLANDSE VERDRAGEN OVER SUMATRA IN DE NEGENTIENDE EEUW

Nederland voerde vanaf de erkenning van de Belgische onafhankelijkheid in 1839 een neutraal buitenlands beleid. Dat is echter niet hetzelfde als een isolationistisch beleid. Nederland bleef namelijk betrokken met buitenlandse politiek zonder zich in oorlogen te mengen. In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe deze Nederlandse buitenlandse politiek precies plaatsvond aan de hand van een specifieke casus, namelijk de totstandkoming van het Sumatraverdrag tussen Groot-Brittannië en Nederland in 1871. Zoals in de inleiding besproken is, zag Groot-Brittannië af van haar bezwaren tegen uitbereiding ten koste van het sultanaat Atjeh. Hierdoor ontstond de mogelijkheid voor Nederland om Atjeh aan te vallen en daarmee haar gezag over heel Sumatra vast te leggen. Het Sumatraverdrag was dus een belangrijke ontwikkeling voor de Nederlandse geschiedenis. Er is echter onvoldoende onderzoek gedaan naar het diplomatieke proces voorafgaand aan dit verdrag. Daarom onderzoekt deze scriptie aan de hand van zowel secundaire literatuur als primair bronmateriaal de aanleiding voor het verdrag en het diplomatieke proces voorafgaand aan de totstandkoming ervan. Voor de aanleiding van het verdrag wordt eerst het Verdrag van Londen uit 1824 onderzocht en wat de gevolgen hiervan waren in aanloop naar 1871. Daarna wordt het onderhandelingsproces tussen de Britse gezant enerzijds en de Nederlandse afgevaardigde anderzijds onderzocht. Tot slot wordt hier geanalyseerd wat het Sumatraverdrag betekende voor de positie van Nederland in het internationale systeem.

Het Verdrag van Londen

Na de val van Napoleon droegen de Britten Nederlands-Indië in 1816 over aan Nederland. Deze kolonie werd halverwege de negentiende eeuw uitgebreid door eilanden rondom Java te annexeren. Hiermee werd voorkomen dat andere Europese mogendheden zich deze gebieden zouden toe-eigenen. Er was in deze gebieden echter geen sprake van volledig koloniaal gezag. De situatie valt beter te beschrijven als gebieden onder Nederlandse invloedssfeer waarover volledige autoriteit werd

geclaimd.⁵⁰ In dit uitbereidingsproces werd ook Atjeh een interessant doelwit om toe te voegen aan Nederlands-Indië. Groot-Brittannië was echter de sterkste zeevarende mogendheid in de wereld en ook zij had territoriale claims op Atjeh.

In de periode dat de Nederlandse koloniën onder Brits gezag vielen werd er een hevig protectionistisch handelsbeleid gevoerd. De gevolgen hiervan waren nog een aantal decennia merkbaar.⁵¹ Vanaf het moment dat deze gebieden weer onder Nederlands gezag kwamen werd dit protectionistische beleid doorgezet. Hiervoor waren twee oorzaken. Ten eerste moest de handel nu concurreren met de Britse handel in de regio, waardoor handelstarieven een manier waren om de eigen commercie te beschermen. Daarnaast was het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden ontstaan met daarin de verder geïndustrialiseerde zuidelijke gebieden. Voor de goederen die hier geproduceerd werden moest een afzetmarkt worden gecreëerd.⁵²

Het Nederlandse protectionistische handelsbeleid in Zuidoost-Azië was niet bevorderlijk voor de handel met Groot-Brittannië en daarom werd er vanaf 1820 onderhandeld over een verdrag om handelsconflicten in de regio te voorkomen. Uit deze onderhandelingen ontstond in 1824 het Verdrag van Londen. Hierin werden afspraken gemaakt over handelstarieven, de Nederlandse gebieden in Malakka aan de Britten en de Britse gebieden op Sumatra aan Nederland overgedragen en er werd afgesproken dat beide partijen elkander op de hoogte diende te stellen wanneer er verdragen werden gesloten met inlandse vorsten in Zuidoost-Azië.⁵³

Van het Verdrag van Londen naar het Sumatравerdrag

Geruchten dat Nederland in 1865 de Engelse handel op Sumatra wilde belemmeren werden door de toenmalige minister van Koloniën, I.D. Fransen van de Putte (1822-1902), ontkracht. Het gaf de minister van Buitenlandse Zaken, E.J.J.B. Cremers (1823-1896), echter wel de mogelijkheid om ontstane pijnpunten als gevolg van het Verdrag van Londen, zoals de handelstarieven, bespreekbaar te maken. Hierdoor ontstond de mogelijkheid tot het opzetten van een nieuw verdrag waarin deze misverstanden uit de

⁵⁰ Ricklefs, *History of Modern Indonesia*, 131.

⁵¹ De Vries, *Geschiedenis van de handelspolitieke betrekkingen*, 64-5.

⁵² Ibidem, 65.

⁵³ Kamerstuk Tweede Kamer 1823-1824, Kamerstuk XXIV, Ordernummer 3, *Goedkeuring van een met den Koning van Groot-Brittanje en Ierland, den 17den Maart 1824, gesloten tractaat*. (Geraadpleegd via www.statengeneraaldigitaal.nl)

weg geholpen konden worden.⁵⁴ Er was vanuit Groot-Brittannië echter een ander belang dan vanuit Nederland.

Vanuit Groot-Brittannië hadden de onderhandelingen een economische reden, namelijk de wens om nieuwe afspraken te maken over de handel in Zuidoost-Azië. De handelstarieven die afgesproken waren in het Verdrag van Londen zorgden namelijk al snel voor onvrede bij de Britse koopvaardij. Tevens was er vanuit Groot-Brittannië angst voor Nederlandse belemmering van de Britse handel op Sumatra. Hoewel deze angst niet volledig gegrond was, wenste de Britse regering te voorkomen dat de wisselingen in de samenstelling van de Nederlandse regering belemmeringen zouden opleveren voor de Britse handel. De Nederlandse regeringen waren in deze periode namelijk redelijk onstabiel. Tussen 1866 en 1868 waren er vijf verschillende ministers van Koloniën en vier verschillende ministers van Buitenlandse Zaken.

Voor Nederland was er voornamelijk een geopolitieke reden, namelijk de Nederlandse wens om haar invloed over Sumatra uit te breiden. Het Verdrag van Londen maakte het voor zowel de Britten als de Nederlanders onmogelijk om Atjeh te annexeren.⁵⁵ Dit kwam doordat Groot-Brittannië in een geheim verdrag met Atjeh haar soevereiniteit garandeerde en door het Verdrag van Londen toestemming moest verlenen aan Nederland om uit te breiden op Sumatra.⁵⁶ Door de opening van het Suezkanaal in 1869 was de Nederlandse wens om ook de noordelijke punt van Sumatra te annexeren toegenomen. Het zorgde echter ook voor de kans op inmenging van andere, nieuwe mogendheden in het gebied vanwege de strategische ligging van Atjeh.⁵⁷

Het diplomatieke proces naar het Sumatraverdrag

Minister Fransen van de Putte greep in 1865 de mogelijkheid aan om met de Britten tot een overeenkomst te komen waarin enerzijds de handelsbetrekkingen werden vastgelegd en anderzijds Nederland de hele Indische archipel zou kunnen claimen.⁵⁸ Tussen 1865 en 1871 vonden er onderhandelingen plaats en hierin waren er aan beide kanten een aantal actoren. Zoals besproken, waren er in Nederland in deze periode verschillende ministers, maar de belangrijkste hiervan, voor dit verdrag, waren de

⁵⁴ De Vries, *Geschiedenis van de handelspolitieke betrekkingen*, 183.

⁵⁵ Vandenbosch, *Dutch foreign policy*, 192.

⁵⁶ Kamerstuk XXIV, Ordernummer 3.

⁵⁷ Vandenbosch, *Dutch foreign policy*, 194.

⁵⁸ Reid, *The contest for North-Sumatra*, 54-5.

ministers van Buitenlandse Zaken, Joseph Hendrik Alfred baron Gericke van Herwijnen (1871-1874) en van Koloniën, Pieter Philip van Bosse (1871-1872). Belangrijk voorwerk was gedaan door ministers Fransen van de Putte (1863-1866) en De Waal (1821-1905)(1868-1870). Er waren echter ook ministers die geen heil zagen in een nieuw verdrag met Groot-Brittannië. Dit gebeurde bijvoorbeeld toen het kabinet Fransen van de Putte viel en een nieuw kabinet onder leiding van de conservatieve politicus Pieter Mijer (1812-1881) aantrad. Hierdoor bekoelden de gesprekken over een verdrag omdat de Nederlandse conservatieven niets zagen in verdere liberalisering van het handelsbeleid.⁵⁹ Tot slot was er voor Nederland in dit proces nog een bijzonder noemenswaardige diplomaat, namelijk de Nederlandse gezant te Londen tussen 1871 en 1893, Charles Malcolm Ernest George graaf van Bylandt (1818-1893).

Aan de Britse zijde zijn er twee noemenswaardige personen in het diplomatieke proces naar het Sumatraverdrag, namelijk lord Granville (1815-1891) zijnde minister van Buitenlandse Zaken en Edward Alfred John Harris (1808-1888) als buitengewoon gezant te Den Haag.

Uit de onderhandelingen ontstonden drie verdragen. Het Siak-, het Recruitment- en het Goudkust-verdrag. De laatste twee verdragen betroffen een regeling voor Nederland om arbeiders uit India te werven voor in Suriname en een regeling waarin de Goudkust werd overgedragen aan Groot-Brittannië. Dit laatste werd gedaan omdat de Goudkust vanuit Nederland voornamelijk werd gezien als kostenpost.⁶⁰

In het Siakverdrag werd vastgelegd dat Groot-Brittannië afzag van alle vertogen tegen de uitbreiding van de Nederlandse soevereiniteit ten opzichten van het rijk Siak op Sumatra. Hierin werd in een aantal andere artikelen evengoed vastgelegd dat Britse handelaren en schepen gelijk zouden staan aan de Nederlandse.⁶¹ Tijdens de onderhandelingen voor het Siakverdrag waren de Britten van mening dat de onafhankelijkheid van Atjeh moest worden gegarandeerd. De Waal, die positief stond ten opzichte van het liberaliseren van het handelsbeleid, wilde echter zo veel mogelijk uit de onderhandelingen halen.⁶²

⁵⁹ Reid, *The contest for North-Sumatra*, 56.

⁶⁰ J.H. Adin, 'De immigratie van Hindostanen en de afstand van de Goudkust', *Nieuwe West-Indische Gids* 41 (1962) 4-13, 7.

⁶¹ Jeekel, *Het Sumatratractaat*, 38-39.

⁶² Reid, *The contest for North-Sumatra*, 57-9.

Het Siakverdrag kwam tot stand in 1870, maar werd door de Tweede Kamer op 2 juli 1871 verworpen omdat zij van mening was dat de voordelen voor Nederland niet voldoende waren ten opzichte van de uitvoerig besproken handelsvoordelen die Groot-Brittannië eraan zou overhouden.⁶³ Hierdoor moest er opnieuw onderhandeld worden met het Sumatraverdrag als resultaat.

Acht dagen nadat het Siakverdrag was verworpen schreef minister Gericke aan Van Bylandt dat ondanks het verwerpen van het Siakverdrag het voor alle partijen wenselijk was een blijvende vriendschappelijke verstandhouding te behouden en dat de verwerping door de Britten als zeer onaardig beschouwd kon worden.⁶⁴ Een week later schreef Van Bylandt de minister dat hij direct na het verwerpen al gesprekken gevoerd had met lord Granville. In deze gesprekken lauwerde Granville de manier waarop het Nederlandse kabinet de verdragsvoorstellen had verdedigd. Verder stelde Granville dat hij open stond om opnieuw te onderhandelen over een verdrag met betrekking tot Sumatra.⁶⁵

Over het verdrag schreef Van Bylandt op 17 juli 1871 opnieuw en nu opperde hij voor het eerst dat naar zijn inzicht niet meer dan twee artikelen nodig zouden zijn in het verdrag. In het eerste artikel moest de politieke afspraak worden vastgelegd en in het tweede de commerciële afspraak. Van Bylandt stelde in zijn aanbeveling voor het politieke artikel dat deze afspraak evengoed Britse bezwaren ‘tegen de uitbreiding van de Nederlandse soevereiniteit over het gebied van Atchin’ zou moeten wegnemen. Hierover wijdde Van Bylandt verder uit door te stellen dat het doel volgens hem duidelijk was. Er moest duidelijk gemaakt worden aan alle mogendheden dat de beschreven gebieden verdeeld waren tussen Groot-Brittannië en Nederland. Dit moest volgens Van Bylandt bij beide regeringen op de voorgrond staan.⁶⁶ Hiermee verwees Van Bylandt dus terug op de status van ‘exclusive Lords of the East’.

Eind augustus werd een eerste voorstel gedaan vanuit Nederland waarop de Britse gezant Harris op 18 september 1871 reageerde. Lord Granville had aan Harris

⁶³ Nationaal Archief, Den Haag, Gezantschap [later Ambassade] in Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949) [standplaats Londen], nummer toegang 2.05.44, inventarisnummer 193. *Ingekomen en minuten van uitgaande brieven betreffende het tractaat tussen Nederland en Engeland over Sumatra d.d. 2 november 1871*, vertrouwelijke brief 17-09-1871.

⁶⁴ Ibidem, no. 134.

⁶⁵ Ibidem, no. 232.

⁶⁶ Ibidem, vertrouwelijke brief 17-07-1871.

geschreven dat de Britse regering akkoord ging met het eerste, derde en laatste artikel en dat slechts het tweede artikel enige aanpassing vereiste. In een bijgevoegde memo schreef lord Granville wat deze aanpassingen waren.⁶⁷ Daaruit blijkt dat het de Britten voornamelijk ging om het beschermen van hun handelsbelangen in de regio en dat de soevereiniteit van Atjeh nauwelijks een bezwaar was. De reden dat de Britten tijdens de onderhandelingen voor het Siakverdrag huiverig waren voor Nederlandse inmenging in Atjeh was voornamelijk vanwege de mogelijke handelsrestricties dit met zich zou kunnen brengen. Het was de Britse intentie om 'alle aanleiding tot misverstand in de aangelegenheden van Sumatra uit de weg te ruimen'.⁶⁸ Hoewel de Britten duidelijk communiceerde dat het Siakverdrag hun voorkeur had, waren ze bereid concessies te doen om hun doel, het verkrijgen van een verdrag waarin de Britse handelsrechten op Sumatra erkend werden, te bereiken.⁶⁹ Aangezien deze handelsrestricties evengoed in dit verdrag opgelost werden, waren er geen bezwaren tegen het Nederlandse gezag over heel Sumatra.

Wanneer het Sumatraverdrag geanalyseerd wordt valt nauwelijks anders te concluderen dan dat het voor Nederland een succes was. De baten die Nederland eraan overhield, namelijk gezag over heel Sumatra, waren vele malen groter dan de kosten, namelijk een overeenkomst met Groot-Brittannië over een handelsbeleid dat de facto al realiteit was. Daarnaast moet er gekeken worden naar de ideale uitgangspositie voorafgaand aan het verdrag en daaruit blijkt dat de Nederlandse diplomatieke missie meer heeft gekregen dan de Britten wensten te geven en daar tegenover werd niets ingeleverd. Enige nuancering is hier echter toch op zijn plaats want het kan evengoed zo zijn dat het Groot-Brittannië niet interesseerde wat er met Atjeh gebeurde. Desalniettemin was het Sumatraverdrag voor Nederland een belangrijke stap.

Het Sumatraverdrag en de positie van Nederland in het internationale systeem

Het Sumatraverdrag dat ontstond als reactie op het verwerpen van het Siakverdrag was dus vele malen voordeliger voor Nederland. Het voordeel dat Nederland eruit haalde, namelijk de mogelijkheid tot gezag over heel Sumatra, verkreeg het door toezeggingen

⁶⁷ Nationaal Archief, nummer toegang 2.05.44, inventarisnummer 193, brief van lord Granville aan Harris, 15-09-1871.

⁶⁸ Ibidem, Vertrouwelijke brief 3-10-1871.

⁶⁹ Ibidem, brief van lord Granville aan Harris, 15-09-1871. Ibidem, Vertrouwelijke brief 3-10-1871.

te geven die al in lijn waren met het Nederlands handelsbeleid. Het Nederlandse gezag over heel Sumatra was evengoed in het belang van Groot-Brittannië. Een ambtenaar van het Brits ministerie van Buitenlandse Zaken stelde namelijk dat Groot-Brittannië er niet op achteruit zou gaan omdat het de gebieden immers niet in bezit had. Dit sterkte hij verder aan door te stellen dat zolang Atjeh onder gezag van de sultan stond niemand er iets aan had.⁷⁰ Er was dus ook geen aandacht voor het belang van de Atjehers zelf. Het was voor de Britten beter dat Atjeh Nederlands gebied werd in plaats van Frans of Amerikaans.

De angst voor buitenlandse inmenging in Zuidoost-Azië paste in de ontwikkelingen die plaatsvonden in de internationale orde. Het bestaande statensysteem van Europese mogendheden was eerst in 1866 significant opgeschud en in 1871 totaal vernietigd door respectievelijk de Oostenrijk-Pruisische oorlog en de Frans-Pruisische oorlog. Na een periode van koloniale stilstand begon er vanuit Europa hernieuwde imperiale interesse te ontstaan. Waar eerst Noord- en Zuid-Amerika de voornaamste interesse had, verschoof dit rond 1870 naar Afrika en Azië. Hierom was er vanuit Nederland en Groot-Brittannië een belang bij Nederlands gezag over Atjeh. Naast een koloniaal belang had dit ook implicaties voor de verhouding met Groot-Brittannië in Europa. Vanwege de omwentelingen in de Europese machtsverhouding moesten de Britten weer investeren in de relatie met Nederland om zo een haven op het continent te behouden voor het geval dat er oorlog met Duitsland zou komen.

De positie van Nederland omstreeks 1871 was een bijzondere aangezien het enerzijds een neutraal buitenlands beleid voerde in Europa. Militair was het zo machteloos dat het, in de lijn van de Belgische neutraliteit, zich probeerde af te sluiten van de in Europa gaande machtspolitiek met de daarbij horende omwentelingen in de hiërarchie van het internationale systeem. Anderzijds probeerde Nederland haar macht in Zuidoost-Azië wel uit te breiden om het internationale systeem te beïnvloeden. Het annexeren van Atjeh is daarom een bijzonder voorbeeld van de aparte situatie waarin Nederland zich eind negentiende eeuw bevond. Ondanks het latere inlijven van Atjeh als gevolg van het Sumatraverdrag veranderde de positie van Nederland nauwelijks door het gezag over heel Sumatra. Het bleef in Europa een kleine mogendheid die weinig invloed had. Daarentegen is het juist een bijzondere prestatie dat Nederland zich

⁷⁰ Reid, *The contest for North-Sumatra*, 60-1.

manifesteerde als imperiale mogendheid. In deze periode, waarin oude koloniale mogendheden als Spanje en Portugal bijna al hun koloniale bezittingen hadden verloren, behield Nederland niet alleen haar koloniën maar breidde deze ook uit. Het buitenlands beleid van Nederland dat in grote mate afhankelijk was van sterke diplomatie toonde zich in de onderhandelingen voor het Sumatraverdrag zeer bekwaam.

De uitwerking van het Verdrag van Londen uit 1824, waarin Sumatra en Malakka verdeeld waren tussen Nederland en Groot-Brittannië was van belang voor de totstandkoming van het Nederlandse gezag over heel Sumatra. Vanaf 1865 werd er door diplomaten over en weer onderhandeld om de situatie in Zuidoost-Azië voor beide staten te verbeteren. Mede door het wisselende karakter van het Nederlandse politieke bestel, waren de Britten erop gebrand om handelsrestricties te voorkomen. In het onderhandelingsproces kwam het initiatief vanuit Nederland. Het initiëren van de gesprekken en het opstellen van een eerste concept van het Sumatra toont dit. Dat de Britten een financieel belang hadden ten opzichte van het Nederlandse geopolitieke belang blijkt uit hoe gemakkelijk de Britten akkoord gingen met het Nederlandse voorstel en alleen op de handelsafspraken aanpassingen wilde maken. De kosten voor Nederland waren vrijwel afwezig en daar tegenover stonden hoge baten. De Nederlandse missie voor het verkrijgen van gezag over heel Sumatra was kortom een groot succes.

CONCLUSIE

In deze scriptie is aan de hand van het model van de internationale betrekkingen onderzocht wat het Sumatraverdrag van 1871 betekende voor de positie van Nederland in het internationale systeem. Eerst is er gekeken naar de opbouw van de internationale orde in de negentiende eeuw. Hieruit is gebleken dat in de negentiende eeuw een nieuw systeem ontstond waarin de grote mogendheden met elkaar bepaalden wat er in Europa gebeurde. Tijdens het Concert van Europa vond bijvoorbeeld de Belgische Revolutie plaats en dit werd door middel van diplomatie opgelost. Hoewel een groot deel van deze na-Napoleontische tijd in het teken stond van diplomatie, brak het systeem van congressen tijdens de Krimoorlog van 1853-1856. Hierop volgend vonden er meerdere oorlogen plaats waardoor de hiërarchie der grote mogendheden veranderde. Vanaf 1871 was niet langer Frankrijk maar het verenigde Duitsland de sterkste militaire macht. Ook ontstond er een hernieuwde interesse in het imperialisme rond 1870 waardoor er ook hier invloed ontstond van de nieuwe actoren.

Verder is er in deze scriptie aandacht geschonken aan de bijzondere relatie tussen Nederland en Groot-Brittannië. De Britten werden door Nederland beschreven als hun natuurlijkste bondgenoot. Nadat Groot-Brittannië de Belgische onafhankelijkheid steunde bekoelde de relatie tussen de twee landen en werd Nederland door haar militaire impotentie gedwongen een neutraal beleid te voeren. De relatie tussen deze twee landen intensiverde echter weer rond 1870. Doordat in aanloop naar 1871 de machtsbalans in Europa volledig veranderd was en nu Duitsland de sterkste continentale mogendheid was, ging Groot-Brittannië opnieuw haar banden met Nederland aanhalen. De Britten zagen het belang van een toegankelijke haven op het Europese vaste land in om zo, wanneer dat nodig zou zijn, veilig met hun troepen te kunnen landen.

Tot slot is de totstandkoming van het Sumatraverdrag uit 1871 onderzocht en wat dit voor implicaties had voor de positie van Nederland in het internationale systeem. Tijdens de onderhandelingen was gebleken dat de Britten niet van plan waren om hun aanspraak op Atjeh op te zeggen. In het Siakverdrag, dat door de Tweede Kamer verworpen werd, was niet vastgelegd dat Nederland haar gezag over heel Sumatra kon vestigen. Doordat de Tweede Kamer het verdrag verwierp moest er opnieuw worden

onderhandeld en kwam het Sumatraververdrag tot stand. Hoewel de Britten inzagen dat er in de onderhandelingen een stap richting Nederland gedaan moest worden om ditmaal wel een meerderheid in de Tweede Kamer te halen, was hier geen sprake van een doelbewuste overdracht van Atjeh naar Nederland. Daarmee is de stelling dat de overdracht van Atjeh naar Nederland een Brits geopolitiek besluit was dus ontkracht. Zelfs kan er worden gesteld dat het kunnen annexeren van Atjeh het gevolg is van sterke Nederlandse diplomatie.

Hieruit kunnen twee conclusies getrokken worden. Enerzijds had het inlijven van Atjeh relatief weinig invloed op de positie van Nederland in het statensysteem in Europa. Dit komt omdat het geen effect had op de neutraliteitspolitiek van Nederland die zij voerde vanwege haar militaire onmacht. Anderzijds was het juist deze militaire onmacht die het uitbreiden van de koloniale bezittingen bijzonder maakt. Het lukte Nederland om een neutraal Europees beleid te voeren terwijl er een actief imperiaal beleid werd gevoerd. Tot slot kan er geconcludeerd worden dat Nederland aan het einde van de negentiende eeuw niet een middelgrote maar een kleine mogendheid was vanwege hun geringe invloed in Europa.

De manier waarop dit tweezijdige Nederlandse buitenlands beleid gevoerd werd is dan ook een interessant onderwerp voor verder onderzoek. Er kan onderzocht worden of en hoe de positie van Nederland in het statensysteem zich ontwikkeld in aanloop naar de Eerste Wereldoorlog. Aan de hand van deze scriptie en verder onderzoek kan er dan een vernieuwend beeld geschetst worden van de ontwikkeling van Nederland in Europa. Daarnaast heeft de annexatie bijgedragen aan een zekere mate van prestige voor Nederland als koloniale mogendheid. Een onderzoek naar de immateriële waarde van Nederlands-Indië voor het Nederlandse buitenlands beleid zou daarom ook erg interessant zijn om een nieuwe visie neer te zetten over Nederland voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog.

LITERATUURLIJST:

- Abbenhuis, M., *An Age of Neutrals. Great Power Politics, 1815-1914* (Cambridge 2014).
- Adin, J.H., 'De immigratie van Hindostanen en de afstand van de Goudkust', *Nieuwe West-Indische Gids* 41 (1962) 4-13.
- Albrecht-Carrié, R., *A diplomatic history of Europe since the congress of Vienna* (New York 1958).
- Ashton, N.J. & D.A. Hellema, *Unspoken Allies. Anglo-Dutch Relations Since 1780* (Amsterdam 2001).
- Bartlett, C.J., *Peace, war and the European powers, 1814-1914* (Londen 1996).
- Blanning, T.C.W., *The nineteenth century. Europe 1789-1914* (Oxford 2000).
- Bridge, F.R. & R. Bullen, *The Great Powers and the European State System 1814-1914* (Harlow, VK 2005).
- Clemens, A.H.P. & J.Th. Lindblad, *Het belang van de buitengewesten. Economische expansie en koloniale staatsvorming in de Buitengewesten van Nederlands-Indië 1870-1942* (Amsterdam 1989).
- Coombs, D., *The Gold Coast, Britain and the Netherlands, 1850-1874* (Londen 1963).
- Drexler, E.F., *Aceh, Indonesia. Securing the Insecure State* (Philadelphia 2008).
- Goldfrank, D.M., *The origins of the Crimean War* (Londen 1994).
- Graaff, B.G.J. de & D.A. Hellema, *Instrumenten van buitenlandse politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam 2007).
- Haigh, A., *Congress of Vienna to Common Market. An outline of British foreign policy, 1815-1972* (Londen 1973).
- Haley, K.H.D., *The British and the Dutch. Political and cultural relations through the ages* (Londen 1988).
- Hellema, D.A., *Dutch foreign Policy. The role of the Netherlands in World politics* (Dordrecht 2007).
- Jackson, R. & G. Sørensen, *Introduction to International Relations. Theories and Approaches* (vijfde druk; Oxford 2013).
- Jeekel, L.J.P.J., *Het Sumatratractaat* (Leiden 1881).

- Kersten, A., *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2010).
- Kielstra, E.B., *De vestiging van het Nederlandsch gezag in den Indischen Archipel* (Haarlem 1920).
- Lowe, J., *The concert of Europe. International relations 1814-70* (Londen 1991).
- Moor, J. de, 'A very unpleasant relationship', in: G.J.A. Raven & N.A.M. Rodger, *Navies and Armies. The Anglo-Dutch relationship in War and Peace 1688-1988* (Edinburgh 1990) 49-69.
- Rich, N., *Why the Crimean War? A Cautionary Tale* (Hanover 1958).
- Noble, T.F.X. (red.), *Western Civilization. Beyond Boundaries, Sixth Edition* (Boston 2011).
- Osiander, A., *The states system of Europe, 1640-1990. Peacemaking and the conditions of international stability* (Oxford 1994).
- Reid, A.J.S., *The contest for North-Sumatra. Atjeh, the Netherlands and Britain 1858-1898* (Londen 1969).
- Ricklefs, M.C., *A History of Modern Indonesia since c. 1300* (Londen 1993).
- Sas, N.C.F. van, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa 1813-1831* (Groningen 1985).
- Schroeder, P.W., *Austria, Great-Britain, and the Crimean War. The Destruction of the European Concert* (Ithaca 1972).
- Tarling, N., *Imperial Britain in South-East Asia* (Oxford 1975).
- Trocki, C.A., 'Political Structures in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries', in N. Tarling, *The Cambridge History of Southeast Asia Volume Two. The Nineteenth and Twentieth Centuries* (Cambridge 1994) 79-130.
- Vandenbosch, A., *Dutch foreign policy since 1815. A study in small power politics* (Den Haag 1959).
- Viersen, J., *Minister Mr. P. P. van Bosse en de fiscale wetgeving rond het midden van de 19de eeuw* (Groningen 1996).
- Vries, A. de, *Geschiedenis van de handelspolitieke betrekkingen tusschen Nederland en Engeland in de negentiende eeuw (1814-1872)* (Den Haag 1931).
- Wesseling, H.L., *Europa's koloniale eeuw : De koloniale rijken in de negentiende eeuw, 1815-1919* (Amsterdam 2003).

PRIMAIRE BRONNEN:

- Kamerstuk Tweede Kamer 1823-1824, Kamerstuk XXIV, Ordernummer 3, *Goedkeuring van een met den Koning van Groot-Brittanje en Ierland, den 17den Maart 1824, gesloten tractaat.* (Geraadpleegd via www.statengeneraaldigitaal.nl)
- Kamerstuk Tweede Kamer 1871-1872, Kamerstuk 71, Ordernummer 4, *Tractaat tusschen Nederland en Groot-Brittannië betreffende Sumatra.* (Geraadpleegd via www.statengeneraaldigitaal.nl)
- Nationaal Archief, Den Haag, Gezantschap [later Ambassade] in Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949) [standplaats Londen], nummer toegang 2.05.44, inventarisnummer 193. *Ingekomen en minuten van uitgaande brieven betreffende het tractaat tussen Nederland en Engeland over Sumatra d.d. 2 november 1871.*
- Nationaal Archief, Den Haag, Gezantschap [later Ambassade] in Groot-Brittannië (en Ierland tot 1949) [standplaats Londen], nummer toegang 2.05.44, inventarisnummer 194. *Ingekomen en minuten van uitgaande brieven betreffende de houding van Engeland tegenover vestiging van Pruisen op het eiland Tiomang en Tinggi nabij de oostkust van Malakka, 1870.*